

YİRMİBİRİNCİ YÜZYILA GİRERKEN KLASİK ÇAĞ DÜŞÜNCESİ, AVRUPA VE TÜRKİYE

SUAT SİNANOĞLU

Avrupa'yı ortaçağdan çıkarıp onu yeni bir hayata kavuşturan, yeni çağı açan klasik çağ düşünürlerinin 21. yüzyıla girmeye hazırlanan Avrupa için ve Atatürk devrimi ile çağdaşlaşma yolunda büyük bir atılım yapan ülkemiz için anlamı ve önemi nedir? Bu soruyu cevaplandırmadan önce klasik filolojinin, klasik eğitimin, humanist düşüncenin Atatürk'ün yaratmak istediği yeni Türkiye için hayati önem taşıdığı fikrinin ilk olarak 1940'ta Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Filoloji kürsüsünde dile getirildiği belirtilmelidir. 1940 yılından beri de kürsü mensuplarının çalışmalarında ön planda tutulduğunu hatırlatmak gerekir. Daha sonra 1960'ta yayınlanan *L'Humanisme à Venir*'de sorun tarihi bir çerçeve içinde teorik açıdan incelendi. 1976 ve 1977 yıllarında, bilindiği gibi, Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu düzenlediği iki simpozyumda sorunu değişik açılardan inceledi¹. Son olarak 1-2 Aralık 1991'de düzenlenen seminerin amacı 21. yüzyıla girerken klasik filoloji, klasik eğitim ve klasik düşüncenin Avrupa'daki ve Türkiye'deki yerini saptamaktır.

Öncelikle belirtilmelidir ki Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu ile Türkiye Felsefe Kurumunun böyle bir semineri düzenlemesi, Unesco Türkiye Milli Komisyonunun da toplantıyı desteklemesi önemli bir olaydır. Bu üç kuruluşun düzenlediği seminer, dünyanın -üç bin yıllık bir evrim süreci sonunda oluşan insanlık ve akılcı değerler sistemini dikkate almadan- tuttuğu yola gösterilen ilk tepkidir.

Bugün klasik düşünce batıda büyük bir bunalım içindedir. Batılı toplumlar -belki de farkında olmadan- humanist formasyondan vazgeçmişlerdir. Bu durum, klasik düşüncenin kök salmadığı, değeri -çok sınırlı bir çevre dışında- henüz bilinmeyen ülkemizde Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve batılı kuşakların sahip oldukları forma mentis'in benimsenmesini

¹ *Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür* (I. Simpozyum 1976). Baskıya hazırlayanlar Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Dr. Filiz Öktem, Dr. Candan Türkkan. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1977. *Klasik Düşünce ve Türkiye* (II. Simpozyum 1977). Baskıya hazırlayanlar Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Asist. Dr. C. Şentuna, Asist. Dr. F. Öktem, Asist. G. Gebelek. Ankara Üniversitesi 1981.

amaçlayan çabaların başarıya ulaşma şansının yitirilmesine neden olabilecektir.

Bugün klasik düşüncenin Avrupa'da, Amerika'da ve bunların yanında Türkiye'de ne durumda olduğunu ve bu duruma nasıl geldiğini kısaca açıklamak yerinde olacaktır. Bu tarihi tablo iyi bilinmezse klasik düşüncenin geleceği hakkında herhangi bir fikir beyan etmek, tahminde bulunmak mümkün olmaz. Avrupa'da yeni çağın kapılarını açan İtalyan humanizmi döneminden bu yana Avrupalılar kendi kültürlerinin Yunan ve Roma kültürlerine bağlandığı bilincini korumuşlar, yüzyıllar boyunca klasik çağı her açıdan incelemişler, klasik eğitime ve klasik filolojiye üniversitelerinde ve orta öğretimde büyük önem vermişlerdir. 20. yüzyılın ilk yarısında, 1920 ile 1950'li yıllar arasında klasik etüdler Avrupa'da en yüksek itibarı gören disiplin durumunu muhafaza etmekteydi. Almanya'da Humanistisches Gymnasium, Fransa'da Lycée classique, İngiltere'de Grammar School, İtalya'da Ginnasio-Liceo classico adı ile ünlü olan ortaokul-liseler genellikle sekiz yıllıktı; bu okullarda 7 veya 8 yıl latince, 5 yıl da yunanca okutulurdu. Bu liselerden mezun olanlar yüksek öğrenimlerinde kendi dalları dışında, hatta İngilizlerin "humanities" dedikleri alanın dışında -fizik, kimya, doğa bilimleri, tıp gibi- bir dalı seçtikleri durumlarda bile son derece başarılı oluyorlardı. İtalya ve Almanya'da bu konuda tutulan istatistiklere büyük önem verilirdi. Klasik liselerin gençlerin gözlem, eleştiri, fikir yürütme, hükme varma yeteneklerini büyük ölçüde geliştirdiği kanısı egemendi. Bu gençlerin zihin yapısı, bilimsel formasyonu her alanda başarılı olmalarını sağlıyordu. İtalya'daki ve Almanya'daki totaliter rejimler, -düşünce özgürlüğünü, demokratik idealleri ön planda tutmasına rağmen- klasik okuldan vazgeçilemeyeceği inancı ile bu okulları olduğu gibi muhafaza etmişlerdir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde filoloji çalışmaları 19. yüzyılın ikinci yarısında başladı. Avrupa'da Almanya'da ve İngiltere'de okuyan, bu ülkelerin üniversitelerinde tezlerini veren Amerikalı gençler filoloji çalışmalarının öncüsü oldular. Aslında Birleşik Devletler bağımsızlığa kavuştuğu günden beri Amerikalılar Avrupa'ya kendi kültürlerinin kaynağı olarak bakmışlardır. Ancak o imrendikleri kültürün kaynağını bizzat araştırmak, bizzat değerlendirmek gereksinimini bir hayli geç duymuşlardır. 1930'lu yıllara kadar Amerika'da klasik etüdler bir uzmanlık konusu olarak görülmüştür; bu etüdlerin insana düşünsel, etik ve estetik bir formasyon verdiği, Avrupa'nın kültürel üstünlüğünün buradan kaynaklandığı hiç düşünülmemiştir. Ancak Hitler zamanında Almanya'dan kaçan birçok

ünlü Alman filologu Amerikan üniversitelerinde kürsü sahibi olunca, birçok Amerikalı genç bu alana büyük ilgi gösterdi. Bilindiği gibi, o dönemde yurtlarını terk eden Alman bilginlerine kucak açan başka bir ülke de Türkiye'dir. Atatürk'ün girişimi ile üniversitemizde görev alan Alman bilginleri ülkemizde yüksek öğretimin yüksek bir düzeye çıkmasında önemli rol oynamışlardır. Klasik filoloji alanında Ankara'da Prof. Georg Rohde, İstanbul Üniversitesi'nde önce Walter Kranz, sonra bir Belçika'lı -Prof. Paul Moreaux- klasik edütleri başlatan kişiler olmuşlardır.

Amerika'ya yerleşen Alman filologları sayıca ve şöhretçe dikkati çekmektedir. Bunların arasında Werner Jaeger vardı, Hermann Fränkel, Friedrich Solmsen vardı, Paul Friedländer ve Kurt von Fritz vardı. Bu otoriteler Amerikalılara Yunan ve Roma uygarlığının fikir ve sanat hazinelerini tanıttılar. Bu hazinelere yaklaşmanın ve onları değerlendirmenin usullerini gösterdiler. Amerika'da yeni bir filolog kuşağı yetişti: bu gençler metin tespiti, yorum, açıklama konularında bol sayıda eser verdiler, Yunan edebiyatına merak sardılar. Monografiler, incelemeler yayınladılar. Klasik filolojiye ilgi bütün Birleşik Devletlere yayıldı. Homeros ve Yunan tragedya-ları Amerikalının genel kültüründe yer edeceği izlenimini uyandırdı. Klasik düşünce yeni dünyaya egemen olmak üzereydi². Filoloji alanında bir Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan ekolü olduğu gibi bir Amerikan ekolü de oluşabilirdi. Gerçi ilk Amerikalı filologlar Almanya'da ve İngiltere'de yetişmişlerdi. 30'lu yıllarda Birleşik Devletlere sığınan Alman filologları kendi ekollerinin yayılmasına neden olmuşlardı. Ancak aynı yıllarda birkaç İngiliz filologu da Amerika'ya göç etmişti³. Amerikalılar yaradılış itibarıyla Almanların usta-çırak usulüne yatkın değildiler. Bugün tuttukları yol İngiliz ekolüne daha yakın olduklarını göstermektedir⁴. Ama önemli olan bu değildi, önemli olan Amerika'nın Avrupa'ya uyarak kendi eğitim ve

² Bk. Diskin Clay "Greek Studies" in *La Filologia Greca e Latina nel Secolo XX*, Atti del Congresso internazionale, vol. I, Giardini Editori e Stampatori, Pisa 1989, s. 277: "There was Richmond Lattimore's *Iliad* (1951), which has become the American Homer, Greek tragedy was made a part of American culture by the Chicago series, and..."

³ Bunların arasında Arthur Darby Nock ve Shackleton Bailey vardı. Bk. Georg Luck, "La critica testuale greco-latina" in *La Filologia Greca e Latina nel Secolo XX*, s. 237.

⁴ David O. Ross Jr. Alman öğretim sisteminde seminerin önemine işaret ettikten sonra şöyle diyor: "I suspect that the average American seminar bears little resemblance to its German model. The German system is based on respect for professorial authority and on discipline and intellectual rigor and thoroughness: these are not virtues usually attributed to the American character". Bk. "Latin Philology" in *La Filologia Greca e Latina nel Secolo XX*, vol. I, s. 310.

kültürünün temelini humanist düşüncenin ürünü olan değerler sistemini yerleştirmeye yönelmiş olmasıydı.

İnsanlığın manevi evriminin bu aşamaya gelmesi her bakımdan sevindiriciydi. Bilim ve bilime paralel olarak teknoloji süratle geliyordu; insanlığın düşünsel ve etik alanlarda da aynı hızla ilerleme kaydetmesi doğal bile karşılanabilirdi. Ancak daha 1920'lerde iş hayatında nitelikli işçi, okul çıkışlı usta, yetenekli teknik eleman gereksiniminin artması ile eğitim alanında modernist diye bilinen bir akım başgöstermişti. Modernistler klasik öğretimin gerekliliği konusunda kuşkulu olduklarını ileri sürüyorlardı. İki ölü dilin öğrenilmesi çok vakit alıyordu, pratik bir yararı da görülüyordu. Bu dillerin biri hatta her ikisi kaldırılabilir, yerine ikinci bir yabancı dil konabilir ya da matematik gibi derslere daha çok ağırlık verilebilirdi. Böyle düşünenler filolojinin insana belli bir zihin habitus'u kazandırdığını bilmeyenlerdir. "Böyle bir zihnin habitus'una sahip insan, somut gerçeğe sürdürdüğü ilişkinin verdiği bir alışkanlıkla, her şeyin doğruluğunu bizzat aramak ister; bu da araştırmacının eleştiri süzgecinden geçmeyen her türlü dogmanın ve auctoritas'ın yıkılıp yok olmasına neden olur"⁵. Modernist akım karşısında endişemi 1960'ta bu sözlerle dile getirmiştik. Ama batıda klasik liselerin yanında fen liselerinin kurulması ile bu sorun bir süre için halledilmiş oldu.

Humanist temelli eğitimin bütün gelişmiş ülkelerde egemen olacağı izlenimini uyandıran bu dönemde aksayan daha başka yanlar yok değildi. Klasik filoloji bütün batılı toplumların ilgilendiği bir alan olmakla beraber ulusal sınırlar her ülkenin çalışmalarının başka ülkelerde tanınmasına sanki engel oluyordu. Alman ekolü Fransız ekolünü, Fransız ekolü İngiliz ve İtalyan ekollerini tanımıyor ya da tanımak istemiyordu. Her ekol kendi içine kapanmıştı. Nedenleri üzerinde durulmamıştır. Ancak basit olduğu kadar en etkili neden şu olabilir: filologlar dildirler, iki ölü dil bilirler, ana dillerinden başka bir ya da iki yabancı dil de bilirler, ama filologlar klasik çağla ilgili etüdlerin yazıldığı bütün dilleri bilemezler. Bilinmeyen bir dilde yazılı bir metni değerlendirmek hiç te kolay değildir. Klasik filoloji alanında uluslararası işbirliği en önemli eserlerin çeşitli dillere çevrilmesi ile başlamıştır. Örnek olarak Werner Jaeger'in ünlü eseri *Paideia*'nın 1939'da Hight tarafından İngilizceye çevrilmesini gösterebiliriz.

⁵ Suat Sinanoğlu, *L'Humanisme à Venir*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara 1960, s. 208. (2. Baskı 1973). Türkçe çevirisi: *Türk Humanizmi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1980, s. 193. (2. Baskı 1988).

Amerikalıların bütün gayretlerine rağmen istedikleri ölçüde ve değer- de klasik etüdlere katkıda bulunamamalarının nedeni Birleşik Devletlerde ortaöğretimde yunanca ve latince'nin yer almaması, dolayısıyla -tıpkı Türkiye'de olduğu gibi- Amerikalı gençlerin klasik filoloji çalışmalarına 17-18 yaşlarında başlamalarıdır.

Humanist değerlerin -modernistlerin karşı çıkmalarına rağmen- Avrupa'da egemen olduğu, Amerika'da da yayılmaya başladığı, humanist aydınların kamuoyunun oluşmasında önemli rol oynadığı bu dönemin İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda da sürdüğüne tanık oluyoruz. Büyük, ani değişim; Amerika ve Avrupa'yı temelinden sarsan, eğitim sistemlerini terk etmelerine, kültürel kaynakları ile ilgilerini kesmelerine, başka bir yaşam felsefesi benimsemelerine neden olan büyük değişim 50'li yılların sonlarına rastlar.

Radikal bir değişimdir bu, çünkü eğitimin özü ve hedefleri değiştirilmiştir: insanın insan olarak değil, üretici olarak, teknik eleman, yarı ya da tam robot olarak yetişmesi yeğlenmiştir. Böylece farkına varılmadan çağ- daş uygarlığın varlığı tehlikeye düşürülmüş, insanlığın üç dört bin yıllık manevi evrim sürecine set çekilmiştir.

Değişimin birden ve çok kısa bir sürede gerçekleşmesine yol açan olay ise Sovyet Rusya'nın 1957 yılında uzaya ilk sputnik'ini fırlatmayı başarmasıdır⁶. Birleşik Devletler'de bir sputnik psikozu hasıl oldu; kamuoyu Sovyet Rusya'nın uzay yarışında ne kadar ilerde olduğunu açık bir şekilde görmüş oldu. Aradaki mesafeyi kapatmak için inanılmaz bir gayret sarf edildi: bütün yetenekli gençler müspet bilimler alanına çekilmek istendi, onlara her türlü imkan tanındı. Bununla da yetinilmeyerek dünyada genç yaşta yeteneklerini göstermiş olanlar Amerika'ya davet edildi, onlara da aynı imkanlar sağlandı. Bu bir çeşit dünya zeka seferberliği idi. Avrupa Amerika'ya uymakta hiç gecikmedi. Şaşılacak bir süratle aynı yolu tuttu. Teknoloji yarışması başlamıştı. Böyle bir çağda latince, yunanca okumakla vakit kaybetmenin anlamsız olduğu kanısı bir anda yayıldı; klasik eğitim gözden düştü. Hemen o yıllarda İngiltere'de Oxford Üniversitesi'ne girme şartlarından latince okumuş olma şartı kaldırıldı. Fransa'da üniversitenin hiçbir fakültesi için klasik eğitim görmüş olma şartı aranmadı.

⁶ Bk. Suat Sinanoğlu, "Teknolojik çağda klasik etüdlere durumu" in *Anadolu XV* (1977). Ankara Üniv. 1973, ss. 27-39, özellikle s. 28.

Edebiyat fakültelerinde Fransız dili ve edebiyatı için bile üniversitede izlenecek bir iki yıllık latince dersleri yeterli görüldü⁷.

Bugün Avrupa ülkelerinde yunanca öğretimi hemen hemen tamamıyla terk edilmiştir. İskandinav ülkelerinde durum budur. Almanya'da, neohumanizm çağında Yunan kültürünü ön plana çıkaran, hatta Roma edebiyatını Yunan edebiyatının bir taklidi olarak gören akım sayesinde, üniversiteye hazırlayan ortaöğretim kuruluşlarında yunanca şubesi kaldırılmış değildir. Ancak bu şubelerde kaç öğrenci okuduğu, kaç şubenin öğrencisizlikten faal olmadığı ayrı bir araştırma konusudur. Fransa'da, İtalya'da ana dillerinin kaynağı latince olduğu için öğrenciler latince şubelerini yeğlemektedirler.

Modernistler iki ölü dil öğrenmektense, Yunan ve Roma yazarlarının eserlerini çevirilerinden okunmasını tavsiye etmişlerdi. Günümüzde, bu iki dili bilmemenin sonucunda İngiliz gençleri Shakespeare'in, Fransız gençleri ise kendi eski klasiklerinin bugünkü dile çevrilmesini talep etmektedirler. Eğitimciler yeni kuşakların bu talepleri karşısında, ana dillerini imla hatası yapmadan yazamamaları karşısında soruna kesin bir çözüm bulamamaktadırlar. Filolojinin insanın zihin yapısını oluşturmakta temel etken olduğu gerçeği gözden kaçmaktadır. Yeni kuşaklar kendi çağlarının büyümesine kapıldıkları için, bugüne nasıl gelindiğini merak etmedikleri ve bilmedikleri için, tarih perspektifi kavramına yabancılaşmıştır ve insanlığın geçirdiği manevi evrim sürecinden habersizdir. Bir takım batılı aydınlar bu durumu yakınlarda keşfetmiş görünüyorlar⁸.

Bugün batıda klasik eğitim büyük bir gerileme gösteriyorsa da, hatta tarihe karışmakta olduğu izlenimi uyandırıyor da, klasik etüdler üniversitelerde -Amerika Birleşik Devletleri'nde de: bu ülkede 35 üniversitede klasik filoloji kürsüsü vardır- bütün ciddiyeti ile sürdürülmektedir. Ancak

⁷ 1962'de Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Eski Çağ tarihçisi Prof. Aymard ile görüştüğümde klasik okullardan gelenlerin arkadaşlarından üstün durumda bulunmalarının doğal olduğunu, ancak klasik okul çıkışlı olma şartı aranmadığı için Fransızca bölümünü seçen her öğrencinin Fransızca öğretmeni veya profesörü olabileceğini ifade etmiştir. Ancak o yıllarda klasik liselilerin sayısı bir hayli yüksekti. Bugün böyle bir durum söz konusu değildir.

⁸ Bk. Jean-Marie Domenach, *Europe: Le défi culturel*. Ed. La Découverte, Paris 1990, ss. 33-34: "L'Europe des années cinquante n'était pas si loin de celle d'Erasmus et de Budé. Les gens qu'on y rencontraient avaient fait du grec et du latin, lu Platon, Goethe et Descartes...." Bugün ise "Ce n'est plus l'Europe d'une élite humaniste, mais celle des masses, d'où d'autres élites ont surgi, portées vers la technique et l'économie".

klasik etüdler artık bir uzmanlık alanı olarak görülmektedir; klasik çağın büyük sanat ve fikir eserleri çağdaş batılı toplumların genel kültüründeki yerini gitgide yitirmektedir. Homeros, Yunan tragedya şairleri batılı insanın kültür bilincinde artık yaşamamaktadırlar. Bunda klasik etüdlere yaşamını adanmış bilim adamları arasından büyük humanistlerin çok daha az sayıda çıkmasının da etkisi vardır. Nedenleri üzerinde durulmamıştır. Buna öyle geliyor ki eski çağın büyük klasikleri üzerine yüzyıllar boyunca o kadar çok eser yayınlanmış, her açıdan öylesine incelenmişlerdir ki, yeni kuşaklar kendilerinden önceki bibliyografya yükünün altından kolay kolay kalkmamaktadırlar; üstelik yeni bir görüş getirmelerinin uzak bir olasılık olduğunun da farkındadırlar. Bu yüzden -her bilim adamı ele aldığı konuya özgün bir katkıda bulunmayı arzu eder- bugünkü filologlar ya bugüne kadar daha az ilgi çekmiş ikinci, üçüncü derecedeki yazarlarla meşgul olmayı yeğlemektedirler, ya da çok daha az ilginç oldukları için bir kenarda kalmış geç devir yazarlarına yönelmektedirler. Bu çeşit yazarlar da o araştırmacıların düşünce ufuklarını genişletecek, insanlık anlayışlarını yüceltecek güçte olmadıkları için, Avrupa fikir tarihine yön vermiş olan büyük humanistler gibi humanistler artık yetişmemektedir.

Buna karşılık filolojinin bütün inceliklerini bilen, elyazmalarını değerlendirmede ve metin saptamasında usta, bir metnin yorumlanması için gereken bütün yan bilgilere sahip çok değerli filologlar bugün de yetişmektedir, ancak kendi uzmanlık konularının derinine inen bu insanlar dar bir uzmanlık alanı içinde kalıyorlar, çağdaş kuşakların eğitimi üzerine, dünyanın genel sorunları üzerine eğilemiyorlar ve klasik düşüncenin ortaya koyduğu değerlerin koruyucusu ve yayıcısı olma görevini terk etmiş görünüyorlar. Bugün dünya kamuoyunu onlar değil, sosyologlar ve teknokratlar yönlendiriyor. Eğitimde yetkili söz sahibi pedagoğlardır. Yetki eğitim bakanlıkları ile eğitimde söz sahibi olduklarını iddia eden iş çevrelerinin elindedir. Yeni çağa, yeni şartlara uymak, dolayısıyla iş hayatında gereksinim duyulan teknik elemanları, meslek formasyonu olan kişileri yetiştirmek gerektiği düşüncesi eğitim alanına hakimdir ve insanın her şeyden önce insan olarak yetişmesini sağlayacak gerçek eğitimin değeri, anlamı büsbütün unutulmuştur. Bunun en açık kanıtı Unesco'dur. Birleşmiş Milletler sistemi içinde yer alan ve görevi eğitim, bilim, kültür ve iletişim yolu ile insanlara yeni değerler kazandırmak ve böylece başlıca hedefi yeryüzünde sürekli evrensel barışı kurmak olan bu büyük örgütte klasik formasyonlu humanistlerin sesi duyulmamaktadır. Teknolojik gelişmenin insanlık ve akılcı düşüncesi ve bu düşüncenin yarattığı değerler sistemini

tehdit ettiği bir sırada, Unesco'da insan ve toplum bilimlerine bugüne kadar çok az yer verilmiştir. Klasik düşünceyi bir süreden beri Unesco'da yalnızca iki kişi temsil etmektedir: Fransa milli komisyonu başkanı Prof. Sirinelli ile Türkiye milli komisyonu başkanı Prof. Sinanoğlu.

Milli Komisyonumuz yıllardan beri Unesco'da insan ve toplum bilimlerine daha geniş bir yer verilmesi tezini savunmuş, bu disiplinler arasında felsefeye tanınan önceliğin tarihe de tanınmasını (Hindistan'la birlikte) talep etmiş ve sağlamış, 1985'ten beri de filolojiye de öncelik tanınması gerektiğini ileri sürmüştü, son olarak toplumların sosyal ve kültürel yapısı üzerindeki etkisini göz önünde tutarak hukuka da yer verilmesini istemiştir. Ancak bu görüşleri açıklamakta ülkemizde ne kadar güçlük çekiyorsak, bugün aynı güçlüğü batıda da çekmekteyiz. Karşımıza çıkan insanın problemlere bakışı, ilgileri, forma mentis'i klasik düşünceden esinlenmektedir, kaynaklanmamaktadır. Bu insanlar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'yı kasıp kavuran ve en büyük tahribatı eğitim alanında yapan bunalımlı yılların yetiştirdiği kuşağa mensupturlar. Bu kuşak bugün iş başındadır. Onlara hummalı bir hareketlilik içinde olan dünyalarında felsefenin, tarihin ve özellikle filolojinin yerinin ne olduğunu anlatmak kolay değildir. Klasik dünyayı kendi araştırma alanı olarak seçenler bile -Avrupa'nın değişmekte olduğunu ve bu değişimin kaygı verici olduğunu fark etmelerine rağmen- Unesco ile filoloji arasında bir ilişki kuramamaktadırlar. Unutulmamalıdır ki bugün bütün okullarda felsefenin, hatta tarihin okutulmasında yarar görmeyen pek çok "eğitimci" bulunmaktadır. Şu sıralarda okullarda tarih dersini kısıtlamak, bazı tarih dönemlerini (bu arada klasik çağ tarihini) okutmamak, hatta tarih derslerine hiç yer vermemek için yapılan çeşitli girişimlere tanık olmaktayız. Böyle bir ortamda filolojiyi savunmak olanaksızdır. Esasen batıda filolojinin insan zihnini biçimlendirici bir disiplin olduğu açıklıkla ortaya konmamıştır; filolojinin tıpkı tarih gibi gerçeklere bir yaklaşma şekli, bir tanıma şekli olarak değerlendirilmesi gerektiği ise hiç akla gelmemiştir⁹. Batılı insana gerçekleri tanımayı öğreten, ona gözlemcilik, eleştiricilik niteliklerini kazandıran, onu sistemli düşünmeye sevk eden, yargıya varma gücünü veren filolojidir. Batı filolojik eğitimi terk etmekle, kendi kendini inkar etmekte, insancıl ve akılcı değerler sistemine yabancılaşmakta, insanlığın manevi evrim sürecini engellemektedir.

⁹ Bk. Suat Sinanoğlu, *L'Humanisme à Venir*, ss. 188-199, özellikle ss. 193-195.

Bu söylediklerimin en açık kanıtı bugünkü dünyanın halidir. Batılılar yakın zamana kadar bunun bilincindeydiler. Bugüne kadar kendi dünyaları dışında kalan ülkelerin kültürleri ile fazla ilgilenmedikleri için, batılı olmayan toplumların kendi yazılı kaynaklarını (özellikle kutsal kitaplarını) hangi esaslara göre yorumladıkları üzerinde durmuyorlardı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, bu amaçla kurulan Unesco'nun büyük çabası ile ilk defa ve bilimsel düzeyde yeryüzünde mevcut çeşitli ülkelerin eğitim sorunları, geleneklerinin dayandığı değerler, sanat anlayışları, sosyal ve kültürel yapıları, ekonomik durumları karşılaştırmalı olarak ve evrensel açıdan ele alınmaktadır. Bu ortamda bir takım ülkelerin kendi varlıklarını daha güçlü bir şekilde duyurma ve kendi kültürel kimliklerini ortaya koyma hareketi karşısında, bugün dünyada varlığını sürdüren kültürlerin kaynaklarının hangi esaslara göre değerlendirildiği sorunu ciddiyetle ele alındı. Sonuç bilinen sonuç olmuştur. Filolojik formasyonu olmayan insan açıklayacağı metnin ne ifade etmek istediğine değil, kendisince ne ifade etmesi gerektiğine önem verir, metni sahip olduğu inanca ya da güttüğü maksada uygun şekilde yorumlar; bir başka deyişle "quod erat demonstrandum" kanıtlanmış olur¹⁰.

Ne yazık ki bu çeşitli metin yorumlarına bugün filolojinin vatanı olan batıda da rastlanmaktadır. Örneğin, Katolik aydınlar sosyal adalet gibi insanlığın son zamanlarda eriştiği bir takım kavramların kendi kutsal kitaplarında mevcut olduğunu ciddiyetle ileri sürebilmektedirler.

Şurası açıktır ki batılıların kendi eğitim sistemlerinin dayandığı temel değerlerden ve güttüğü amaçlardan kopmaları yeni yetişen kuşakların düşüncesini, ahlâk değerlerini, estetik anlayışını çok derinden etkilemiştir.

¹⁰ Bu konuda bk. Tzevetan Todorov, *Symbolism and Interpretation*. Translated by Catherine Porter. Routledge a. Kegan Paul, London 1985, özellikle ss. 97-129: "A Finalist Interpretation: Patristic Exegesis". - 1989'da 25. Unesco Genel Konferansında, tarih konusunda konuşurken, filolojinin bütün dünyada itibar gören bir disiplin haline gelmesi gerektiğini savundum: "A notre avis, la philologie devrait être incluse dans la liste des disciplines prioritaires. C'est un fait que tout peuple éprouve orgueil de son histoire, mais il ne faut pas oublier que l'obscurantisme, le fanatisme, le militarisme, le racisme, la discrimination entre les sexes sont l'héritage du passé. Or l'étude du passé, dès le début de l'âge historique, se base sur le matériel écrit. Et l'étude des sources écrites est le domaine de la philologie. Si l'on ne veut pas que l'histoire reste une espèce d'épopée nationale qui s'écarte de toute vérité historique, si l'on ne veut pas que le passé soit un modèle interchangeable empêchant tout effort de modernisation, si on veut que la vérité historique ait le dessus sur l'apologie du passé, il faut que la philologie devienne une discipline cultivée universellement". Bk. Unesco Türkiye Milli Komisyonu, *Yönetim Kurulu Raporu 1989*, s. 285.

Yeni kuşakların yaşayışı, yaşam felsefesi, zihin yapısı değişmiştir. Bu değişikliğin en korkulur yanı, batılı insanın en az üç bin yıldan beri süregelen insanlığın manevi evrim sürecine ve bu sürecin Klasik çağ, Rönesans, Aydınlanma çağı, Fransız İhtilali gibi belli başlı fikir kaynaklarına süratle yabancılaşmakta olmasıdır. Avrupa'nın "deshumanisation" -Avrupa'nın kendine özgü humanist kültüründen uzaklaşması- olayı ile karşı karşıyayız¹¹.

Konumuz "21. yüzyıla girerken klâsik çağ düşünçesi, Avrupa ve Türkiye" olduğuna göre, ele aldığımız konulara daha büyük bir açıklık getirebilmek için, bu sorunları daha geniş bir çerçeve içinde evrensel boyutları ile değerlendirmek gerekir. Bugün Türkiye'de, Avrupa'da ve bütün dünyada değilse de Ortadoğu menşeli tek tanrılı üç büyük dinin yayıldığı beş kıtanın bütün ülkelerinde gözlenen bir fenomen üzerinde durmamız yararlı olur.

Çağımız düşünürleri bugün bütün dünyada çok canlı ve güçlü bir dine dönüş hareketinin süratle yayıldığı konusunda fikir birliği etmektedirler. Bu gözlem doğrudur. Ancak İslam alemindeki fundamentalist akımlara bakarak yeryüzündeki bütün Müslümanların siyasal, sosyal ve kültürel yaşamlarında dinsel esaslara dönmek azminde olduklarını sanmakla ya da öyle göstermeyi yeğlemekle ne kadar yanılıyorlar ya da maksatlı davranıyorlarsa, Hıristiyan ve Yahudi toplumlarında görülen dinsel nitelikli hareketlerin çok değişik nedenlerden kaynaklandığını dikkate almadan, bütün bu akımları dünyayı kaplayan tek bir fenomen olarak değerlendirmekle de aynı ölçüde yanılıyorlar.

Dinsel hareketlerin kaynaklandığı nedenler üzerine eğilen insan bunların çok çeşitli ve birbiriyle irtibatsız denecek kadar farklı olduklarını görecektir. Bu nedenlerin başlıcaları, bence, şunlardır: 1) İslam aleminde toplumların sosyal ve kültürel yapısı dinsel esaslara dayanır; çağımızın şartları ve gerçekleri karşısında yenilenme gayreti içine giren Müslüman ülkeler dahi bu esaslara, teorik düzeyde de olsa, bağlı kalmaktadırlar. Müslüman toplumların bir kısmı bilim, fikir ve sanat adamlarının evrensel forumu olmak iddiası ile kurulan Unesco gibi örgütlerde, kendi kültürel kimliğini perçinlemek gereksinimini duymuş, din alanında yoğun çalış-

¹¹ Bu konuya değinen konuşmalarımın ilkinin 1-6 Nisan 1963'te Aix-en-Provence'da düzenlenen VII. G. Budé Kongresinde yaptım; bk. Suat Sinanoğlu, "Humanisme actuel et occidentalisation" in *Actes du VII. Congrès de l'Assoc. G. Budé, Les Belles Lettres, Paris 1964*, ss. 579-588 (aynı metin *Humanisme Contemporaine*'de yayınlandı, Les Belles Lettres, Paris 1964, ss. 69-76).

malara girişmiş, Müslümanlığı kuruluş yıllarındaki saflığı ile ihya etmek amacı ile -kitlelerden gördüğü büyük desteğe dayanarak- eyleme bile geçmiştir. 2) Museviler aralarındaki bağları ve dayanışmayı koruyabilmek için ezelden beri kültürel kimliklerinin esasını oluşturan dini inançlarına bağlıdır. İsrail devleti varlığını koruyabilmek için bütün dünyadaki soydaşlarının desteğine muhtaçtır. 3) Hıristiyan aleminde dinsel akımlar daha çok çağımızın siyasal şartları ile bu şartların insanlarda yarattığı manevi sarsıntılardan kaynaklanmaktadır. Doğu Avrupa'da gözlenen dinsel uyanışın temel nedeni sosyalist devletlerde kurulan totaliter rejimlerin baskısına karşı Kilisenin halkın koruyucusu ve ona teselli kaynağı olmak gibi bir rol üstlenmiş olmasıdır. Katolik ve Protestan batıda ise birçok ve birbirinden çok farklı çevrelerde dine dönüş diye nitelenebilecek hareketlerin doğuş nedenlerini tahlil etmek o kadar kolay değildir. Başlıcalarını saymakla yetinmeliyiz: a) orta öğretimde klâsik etüdlerin yerine teknik ve mesleki derslere ağırlık verilmesi sonucunda humanist değerlerin batılı insanın formasyonunda yer almayışı onda manevi büyük bir boşluk yaratmıştır; b) bu, akılcı düşüncenin her sorunun üstesinden gelebileceğinden kuşku duyulmasına yol açmıştır; c) "gaddar" neo-kapitalist düzende birey ekonomik güç sahipleri karşısında korumasız bırakılmıştır.

İslam aleminde fundamentalist akımlar bu ülkelerin çağdaşlaşma çabasını büyük ölçüde engellemekte, bilim ve teknoloji alanlarında hamle yapmalarını, birer ekonomik güç haline gelmelerini önlemektedir.

Kültürel kimliğin kendi içine kapanmak, kültürler arası ilişkilere set çekmek olarak anlaşılması sonucunda, örneğin bağımsızlığına bir süre önce kavuşan Cezayir'de eğitimden sömürgecilik yıllarının bütün izlerini silmek gayreti ile 70'li yılların ortalarında eğitimi bütünüyle "araplaştırma" politikası okullardan fransızca dersinin kaldırılmasına neden olmuştur. Ancak fransızca, sömürgeci Fransızların dili olma niteliği yanında batı fikir ve bilim dünyasının kapısını açan bir kültür dili de olduğu dikkatten kaçmamıştır. Bugün Cezayir'de yeni kuşaklar çağın gereklerini karşılama açısından daha önceki kuşaklara göre daha az hazırlıklı görünmektedirler¹².

Çağdaş yaşamın şartlarını değerlendirmeyen, gereklerine eğitim sistemlerinde yeterince yer vermeyen bu aşırı davranışların sanayileşmiş ülkelere yaradığından kuşku duyulmamalıdır. Sanayileşmiş ülkeler

¹² Jilles Kepel, *La revanche de Dieu: Chrétiens, Juifs et Musulmans à la reconquête du monde*. Paris, Seuil 1991, s. 70.

sömürgecilik döneminde de, sömürgecilikten sonraki dönemde de üçüncü dünya toplumlarının ilerlemesini, insanlığın evrim sürecine katılmasını elden geldiğince önlemeye çalışmışlardır¹³.

Ele aldığımız konu açısından Hıristiyan -Katolik ve Protestan- batıda halen etkin olan ve gittikçe güç kazanan dinsel akımlar çok daha ilginçtir. Katolikler Fransız İhtilali'ni başından itibaren İsa'nın yeryüzündeki egemenliğine son vermeye yönelik meşum bir olay olarak görmüşler ve Fransız İhtilali'nin ilkelerine karşı amansız bir savaşım vermişlerdir. İtalya'da İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda Mussolini'nin diktatörlüğü zamanında bile bir Katolik gençlik örgütü olan Azione Cattolica rejime karşı direnmekle ün salmıştı. İtalya'da ve diğer Katolik ülkelerde, bu çeşit örgütler ve bu örgütleri destekleyen Katolik kilisesi dinsel inanışlarla çağdaş düşünce ve modern bilimsel teoriler arasında bir anlaşma ve uyuşma yolu bulmak için büyük çaba gösterirlerken, bugün artık Hıristiyan dinini devlet yönetimi katında, toplumun ahlak anlayışı ve günlük yaşamında egemen kılmak için çalışmaktadırlar. Katolik çevreler akılcı düşüncenin varabileceği en yüksek noktaya vardığını ve tükendiğini iddia ederek kendi düzenlerini alternatif olarak ileri sürmektedirler.

Kuzey Afrikalı Müslüman kızların Fransa'da okula başlarını örterek gitmekte direnmeleri bu hükümet için ciddi bir sorun olmuş, bu arada laik yasalara, laik yaşayışa rağmen Fransa'da laikliğin tartışmaya açılmasından korkulduğu, Fransa'da ve genellikle Avrupa'da laikliğin yeterince anlaşılmadığı ve yeterince -teorik düzeyde- yerleşmediği gerçeği ortaya çıkmıştır. Nitekim Fransız hükümeti inandırıcı olmayan gerekçelerin arkasına sığınarak, baş örtüsü konusunda karar verememiş ve karar yetkisini okul müdürlerine devrettiğini ilan etmiştir. Batının bugünkü durumu Edouard Herriot'nun Atatürk'ün kurduğu laik düzene niçin hayran olduğunu çok iyi açıklamaktadır.

Hıristiyan aleminde akılcı düşünceye en çok itibar eden Protestanlardır. Ama Protestanlık ta bugünkü zaman zaman aşırı eğilim gösteren din-

¹³ Beyazlardan oluşan Güney Afrika hükümetleri sürekli olarak yerli halkın geleneklerinden, geleneksel yaşayışlarından kopmamaları telkininde bulunmuşlardır, bk. Suat Sinaoğlu, "Teknolojik çağda klâsik etüdlerin durumu", in *Anatolia XV (1971)*, Ankara Univ. 1973, s. 39. Ancak 1985'te, XXIII. Unesco Genel Konferansında genel kurulda söz alan Afrika Milli Kongresi temsilcisi Msiman bu duruma isyan ederek, Bantu'lara özel bir eğitim programı uygulanmasını şiddetle eleştirmiş, öğrenim ve kültür kapılarının herkese açık olması gerektiği görüşünü savunmuştur, bk. Unesco Türkiye Milli Komisyonu, *Yönetim Kurulu Raporu, 1984-1986*, s. 136.

sel akımların etkisi dışında kalamamıştır. İncil'in saptadığı esaslara aynen uyulması gerektiği inancını yaymakla öz bakımından İslam dünyasındaki fundamentalist akımlardan pek de farklı olmadığını gösteren Evanjelist akımlar dikkat çekicidir. Unutulmamalıdır ki Avrupa'dan Yeni dünyaya göç edenler, zamanın tahribine uğramış evlerini, eski mahallelerini terk ederken ortaçağın manevi mirasının yükü altında ezilen yurtlarında zihinlerini saran pek çok hurafeyi, peşin hükümleri, saplantıları da bırakmışlardı. Oysa bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde bu davayı bilimsel bir temele dayandırmak, aydın çevreleri etki altına almak için evanjelist üniversiteler kurulmaktadır. Ancak ne Amerika'da ne de Avrupa'da dinsel esaslara uygun bir düzen kurmayı tasarlayanlar, bu dünyada özgür düşünceye, bilimsel araştırmalara olanak tanınıp tanınmayacağı, insanın doğal haklarına saygı gösterilip gösterilmeyeceği üzerinde durmamakta; akılcı ve laik düşüncenin yanlıları ise hiçbir tepki göstermemekte ve insanlığın üç bin yılı aşkın evrim sürecini ve insanlığa kazandırdıklarını tehlikeye sokan bu gidiş karşısında ağız açmamaktadırlar.

1980'de cereyan eden bir olay batı dünyasında düşüncenin, din ve laiklik konularında genel bilginin, etik değerlerin insanı endişelendirecek şekilde gerilediğini göstermektedir. 1980 cumhurbaşkanı seçimlerine aday olarak giren üç en önemli adayın üçü de -Reagan, Anderson ve Carter- evanjelist olduklarını ilan etmişler, Reagan seçim kampanyasında Darwin'in evrim teorisinin doğruluğu hakkında kuşkuvarı olduğunu ileri sürmüş, bu teoriye paralel olarak dünyanın Tanrı tarafından yaratılması "teori"sinin de okullarda okutulmasını istemiştir¹⁴.

20. yüzyılı arkamızda bırakmaya hazırlanırken, bilimsel bir teori ile insanlara mutlak gerçekleri açıklayan Tanrı sözünün bir tutulması, düşünce ile inancın ayırt edilmemesi, ikisinden de her teori gibi aşılması kaçınılmaz olan birer teori olarak söz edilmesi inanılmaz bir şeydir. Sayın Ahmet Cemal yakınlarda yayınlanan bir makalesinde "Türkiye'nin, Avrupa gerçeğiyle nerede buluşabileceğini iyi saptayabilmesi için önce karşısında nasıl bir Avrupa'nın bulunduğunu iyi bilmesi gerekmektedir" diyordu. Ben kendi hesabıma ülkemizin Avrupa'ya yaklaşmadığını, ancak, Avrupa'nın son birkaç on yıl içinde süratle gerilemesi sonucunda, aran bir hayli kapandığını, yani zihin yapısı, eğitim ve kültür açılarından bizim Avrupa'ya değil, Avrupa'nın bize yaklaştığını düşünüyorum. Düşünce insan aklının ürünüdür, mutlak gerçeğe eriştiği veya erişeceği konusunda hiçbir

¹⁴ Jilles Kepel, *o.c.*, s. 168.

iddiası yoktur. İnsan gerçekleri akli ile kavramaya çalışır, aklının sınırlarını bilir ve mutlak gerçeğe ulaşabilmesinin ne kadar uzak bir olasılık olduğunun bilincindedir. Bilimsel bir teorinin ömrü yeni ve gerçeğe daha yaklaştığına inanılan bir teori oluşturulduğu zaman sona erer. Tıp alanındaki ilerlemeler bunu herkesin kolaylıkla değerlendirebileceği bir kanıttır. Geçmişte tedavi edilemeyen birçok hastalıklar bugün tedavi edilebilmektedir, bugün tedavi edilemeyen bir takım hastalıkların da gelecekte tedavi edileceğinden kuşku duyulmamalıdır; tedavi usulleri, öte yandan, her gün değişmekte, hastanın daha ıstırapsız, daha kısa zamanda eski sağlıklı durumuna kavuşması sağlanmaktadır. Darwin teorisi de aşılabılır ve bir gün aşılacaktır; ancak bugün yeryüzünün ve yeryüzünde yaşayan çeşit çeşit canlıların varlığını daha iyi açıklayan bir teori henüz yoktur. Büyük Millet Meclisinin kurulduğu 1920'li yılların başında din adamı olan bir milletvekilinin etrafında cereyan eden olayları şaşkınlıkla seyretmesini doğal karşılayabiliriz: medreseler kapatılıyor, padişap tahttan indiriliyor, milletin söz sahibi olduğu demokratik yeni bir devlet kuruluyor ve bütün bunlar "muasır medeniyet" adına yapılmak isteniyor. Milletvekili kendi kutsal inanç dünyasının karşısına çıkan şu "muasır medeniyet" in ne olduğunu, ne anlama geldiğini sormakta haklıydı; çünkü o, kendi dünyasının dışında, üç bin yıldan beri insanoğlunun evrenin, dünyanın, kendisinin var oluş nedenlerini bizzat araştırdığından habersizdi. Ama 20. yüzyılın son yıllarında hem de batı bu aynı soruyu kendine soracak duruma düşerse, insanlığı çok karanlık bir geleceğin beklediğine hükmetmek gerekir.

Batının içinde bulunduğu bu tehlikeli bunalımı her yanı ile inceleyen aydınların sayısı bir hayli kabarıktır. Ancak bu gidişe karşı çıkanlara, durumu sert bir dille eleştirenlere pek rastlanmamaktadır. Alain Finkielkraut bu nadir düşünürlerden biridir¹⁵. Günümüzde humanist düşüncenin dağılıp gittiğini endişe ile görmekte, Aydınlanma çağı ile Fransız İhtilali'nin insanlığa kazandırdıklarını belirtmekte, Volksgeist gibi akılcı düşünceye ters düşen kavramları eleştirmektedir¹⁶. Kitabının "Un monde désoccidentalisé" başlıklı bölümünde (ss. 73-82) Lévi-Strauss'un dünyanın batının manevi egemenliğinden kurtulması gerektiği fikri üzerinde durmakta, an-

¹⁵ Alain Finkielkraut, *La défaite de la pensée*, Gallimard 1987.

¹⁶ Halkın ruhunda, yaratıcılığında insanoğlunun doğasının ve temel sorunlarının yansıdığı fikri, bir başka deyimle Alman efsane aleminin düşünürlere esin kaynağı olması gerektiği görüşü Sokrates'in kabul edebileceği bir görüş değildir. Sokrates, Platon'un *Phaidros* adlı dialogunda, halkın hayalinde şekillenen efsanelerin güzelliğine hayrandır, ama efsanelerin aklın araştırmalarının hareket noktası olamayacağı kanısındadır.

cak ilk olarak bizzat batının “désoccidentalisation” yoluna girmiş olduğunu fark etmiş görünmemektedir.

Finkelkraut ve onun gibi düşünürler gidişten rahatsızdırlar, endişe duymaktadırlar, ama bu gidişin batı uygarlığının son bulması ile sonuçlanabileceği olasılığı akıllarından geçmiyor. Humanist düşüncenin odağı olan klasik etüd çevreleri ise 30-35 yıllık bir gecikme ile ilk ve bir hayli zayıf tepkilerini göstermeye başlıyorlar. İtalya’da Consiglio Nazionale delle Ricerche’nin girişimiyle “XX. yüzyılda Yunan ve Latin filolojisi”nin durumunu saptamak üzere düzenlenen uluslararası kongreyi anmamız yerinde olur. Kongre Roma’da 1984 yılında toplandı. Amacı, bu işe önyak olan Scevola Mariotti’nin söylediğine göre, Sandys’in *History of Classical Scholarship*’in yüzyılımızın başlarına kadar gelen eserinin günümüze kadar “devamı”nı sağlamaktı. Kongreye Avrupa’nın bir iki istisna ile bütün ülkeleri katıldı. Avrupa dışından, klâsik filolojiye ilgi gösteren ve temsil edilen ülkeler Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’dan başka Avustralya-Yeni Zelanda, Güney Afrika, İsrail, Brezilya, Arjantin ve Japonya idi.

Kongrenin asıl konusu benim konumun sınırları dışında kalıyor. Ben sadece toplantıda çoğu çağımızın en ünlü filologlarından olan bilim adamlarından birkaçının XX. yüzyılın son çeyreğinde klasik etüdlerin süratle gerilemesinden duydukları üzüntüyü dile getirdiklerini belirtmek istiyorum¹⁷. Gerilemenin nedenleri ve -en önemlisi- sonuçları üzerinde ne düşündüklerine değinen olmadı. Öyle anlaşılıyor ki çağdaş filologlar klâsik etüdlerin gerilemesi ile Avrupa’da ve dünyada dinsel akımların güçlenmesi, evrim ve laik ahlak gibi batıya özgü kavramlardan birdenbire söz edilmez olması arasındaki ilişkiyi henüz göremiyorlar.

XXI. yüzyıla işte bu şartlar altında girmek üzereyiz. J. Kepel’in dediği gibi büyük dinler dünyayı egemenlikleri altına almak için harekete geçmişlerdir. Batıda Hıristiyanlık artık laik düzenle uyuşmaya çalışmıyor, kendi esasları üzerine yeni bir düzen kurmak için gayret ediyor. Böyle bir durumda, ülkemiz henüz kültür sorununu halledememişken, hala doğu mu batı mı kavgası sürerken, Avrupa bize örnek olabilmenin çok dışında bir manzara sergilerken, klasik filoloji ile meşgul olan genç meslekdaşlarımız tutacakları yolun ne olması gerektiğini çok iyi düşünmelidirler. Filolojinin aynı zamanda bir yaklaşım, tanıma tarzı olduğunu, ülkemizin her ne

¹⁷ Jacqueline de Romilly bunlardan biridir. Yakınlarda de Romilly “Sauvegarde des Enseignements Littéraires” (S.E.L.) adlı bir dernek kurdu.

olursa olsun φιλολογοειν bilen sayısı sınırlı ülkelerin arasına katılması gerektiğini unutmamalıdır.

Batının itildiği bu karanlıktan kendini kurtarması olanak dışı değildir. Ancak kurtuluş yolunu, klasik düşüncenin temsilcileri aralarında işbirliği ederek aramalıdır. Çünkü daha gecikilecek olursa Avrupa'nın ve Avrupa ile birlikte bütün dünyanın yeni bir ortaçağın içine girmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu ortaçağ, eskisinden çok daha korkulur teknolojik bir ortaçağ olacaktır. Felsefesi iki kelime ("katlan - yetin") ile özetlenebilen Epiktetos, işkenceye bile gönül rahatlığı ile katlanabilen şu ünlü Frigyalı köle, işkencenin bedenine edildiğini, ama ruhuna kimsenin dokunmadığını, ruhunun özgür olduğunu söyler. Epiktetos'un felsefesi insanın doğal yapısını pek dikkate almadığı için, Epiktetos gibi olmak güçtür. Ama bizi bekleyen ortaçağda Epiktetos olmanın yararı da yoktur. Bugün insan beyninin sırları önemli ölçüde çözülmüştür; beyne de hükümetmenin yolu çoktan açılmıştır. İnsanın yalnız bedeni değil, zihni de ruhu da köle edilebilir. Başka bir deyimle teknolojik çağın insanı köle-insan değil, robot-insan haline getirilecektir. Nitekim gümünüzde insanı robotlaştırma çabaları gözden kaçmayacak kadar belirginleşmiştir.

Humanist düşüncenin son 30-35 yıl içinde nasıl gerileyip etkisiz hale geldiğini, düşünce ile inancın nasıl karıştırıldığını açıklamaya çalıştım. Son olarak bu teknolojik ortaçağ konusunun benim bir korkulu rüyam değil, insanlık için yakın bir tehlike olduğunu belirtmek istiyorum. Bunun için de bugün eğitim alanında olup bitenlere bir göz atmamız yetecektir. Unesco'ya bağlı Uluslararası Eğitim Planlaması Enstitüsü'nün yaptığı araştırmalara göre, silahlanma yarışından vazgeçip ekonomik güçlerini artırma yarışına kalkan ülkeler bütün mali olanaklarını yatırımlara yöneltmek hırsı ile eğitim ve sağlığa ayırdıkları ödeneklerden kısıntı yapma yoluna gitmekte, eğitim ve sağlığın devletin kaldıramayacağı bir külfet olduğunu ileri sürmektedirler. Bu konuda İngiltere ve Kanada kesin tavır takınmışlardır. Daha yakın zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri'nde de eğitim ödeneğinin kısıtlanmasına gidilmesinin zorunluluğundan söz edilmektedir. Eğitim masraflarının ailelerce karşılanması istenmekte, böylece dünya kamuoyuna ilan edilen eğitimde fırsat eşitliği lafta kalmaktadır. Zenginler çocuklarını özel okullarda okutacaklar, geri kalanlar çocuklarını öğretim araç-gereçlerinden yana yoksul, laboratuvarsız, binaları bakımsız, her bakımdan yetersiz devlet okullarında okutacaklar. Geçen yıl Fransa'da lise öğrencileri yürüyüş yaparak daha iyi okul, daha iyi öğretim istediklerini haykırdılar. Fransız hükümeti bunun üzerine arttırmama kararı aldığı

eğitim ödeneğini % 7 oranında arttırmak zorunda kaldı. Ama bu geçici bir tavizdi. Gabriele Göttelmann'ın adını andığımız enstitü adına yaptığı bir araştırmada¹⁸ Fransa, Federal Almanya ve İngiltere'deki durumu karşılaştırmıştır. İngiltere ile Almanya farklı yollardan ve değişik ölçüde, Fransa ise ikisinin arası bir yol tutarak aynı hedefe yönelmektedirler.

Asya-Pasifik bölgesinde Unesco'nun yardımı ile Avustralya'nın Adelaide kentinde düzenlenen "Avustralya ve Yeni Zelanda'da ortaöğretimin geleceği"¹⁹ konulu bir toplantıda insan haklarını ve insan haysiyetini hiçe sayan bu tehlikeli tutumun hangi boyutlara ulaştığı daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaöğretim programlarının yalnızca ekonominin öncelikli gereksinimlerine göre ayarlanması,²⁰ çocukların ilkokuldan itibaren yeteneklerine göre (o yaştaki çocukların yeteneklerini kim saptayabiliyorsa!) sınıflandırılması, eğitimin yönlendirilmesinde eğitim bakanlığı yanısıra iş verenlerin de söz sahibi olması, gençlerin ufkunun dar tutulması²¹ gibi görüşlere yer verilmektedir. Hedefi yarı-robot ve tam-robot yetiştirmek olan böyle bir eğitim sistemi humanist düşünceye ancak bu kadar ters düşebilir. Ahlak dışı bu tutum karşısında dinsel akımların güçlenmesine ve kendi ahlak anlayışlarının toplumdaki eski yerini bulması için çalışılmasına kimse şaşmamalıdır. İnsancıl ve akılcı değerlerin bu kadar hoyratça bir kenara itilip, her bireyin kendi arzu, yetenek ve olanaklarına göre kendi yaşamını düzenleyebilecek bir insan olarak değil, ekonomik çarkın bir dişlisi olarak yetiştirilmesinin tek nedeni o değerlerin kaynağı olan klasik düşüncenin yitip gitmiş olmasıdır.

Biz Avrupa'nın bir ucunda bulunmamız ve çok değişik kültürlerle karşılaşmış olmamız nedeniyle, batılı toplumların nasıl, ne yönde değiştiğini onlardan çok önce görebiliyoruz. Bu ayrıcalıklı durumu koruyabilmeliyiz. Bana öyle geliyor ki Atatürk'ün öğretilerine bağlı kalsaydık, o öğretiyi süratle değişen dünyanın şartları karşısında geliştirebilseydik -biz rönesansımızı bu yüzyılda yaptığımız için taze ve daha çoşkulu bir güce sahibiz-bocalıyan batının tutacağı yol hakkında kendimize özgü bir görüş sahibi

¹⁸ Gabriele Göttelmann, *Stratégies d'innovation technologiques et politiques en France, en République Fédérale d'Allemagne et au Royaume-Uni*. Unesco, Institut de planification de l'éducation, Paris 1989.

¹⁹ *The Futur of Secondary Education in Australia and New Zealand*, edited by Colin Power, Canberra 1988.

²⁰ *o.c.*, s. 7.

²¹ *o.c.*, ss. 40-41.

olabilirdik. Bu şansı henüz kaçırmış değiliz. Bu, büyük ölçüde çağdaş uygarlığın kaynakları üzerinde çalışan bilim adamlarımıza bağlıdır. Onların bu bilinçle yapacakları çalışmalar karanlığa dalmakta olan insanlığa ışık tutabilecektir.